

NÉGY NÁPOLYI ELBESZÉLŐ

A XIX. század második felében a társadalmat olyan műfajok érdeklik, amelyek témái az étellel szoros kapcsolatban állnak, amelyeknek nyelve is egyszerű. A szegény néposztályok igényeinek növekedése nagy mértékben szaporította az olvasók táborát. Az írók most már nem a kiválasztottak, hanem a tömegek ízléséhez alkalmazkodnak.

Giovanni Verga az olasz verizmus fő képviselője, aki műveiben nem hódol be a nagytőkének, hanem az elmaradott Szicília durva halászáinak, egyszerű munkásembereknek szószólójává lesz. Így nemcsak verista, hanem a regionalisták közé is tartozik, akik egy bizonyos táj- és embertípus megrajzolására törek-szenek. Annyiféle verizmus van, ahány jellegzetes vidéke van Olaszországnak. Más a nápolyi mint a szicíliai verizmus, ismét más a toszkánai mint a szardíniai verizmus. Az alábbiakban négy nápolyi regionalista író arcképét kívánjuk nyújtani, az egyetemi oktatásban való érvényesítésük szemmel tartásával.

1.

Matilde Serao 1856-ban született Petrassóban. Apja Francesco Serao újságíró, nápolyi emigráns, anyja Paolina Balney, görög származású volt.

Hazatérése után a család Nápolyban nagy szegénységben élt. 1872-ben a Vezúv kitörése mély nyomot hagyott a gyermek lelkében. Tizennyolc éves korától kezdve távvidában dolgozott. 1878-ban újságírással kezdett foglalkozni. Tanítónői diplomáját sohasem használta. Szerkesztőtársai csodálták munkabírását. Sohasem panaszkodott fáradtságáról. 1882-ben apjával Rómába költözik. Anyja ekkor már nem él. Itt szerkeszti a *Capitan Fracassa* c. újságot. Férje *Edoardo Scarfoglio*. Négy gyermekük született házasságukból. Még halálos ágyán is újságcikket diktált. 1927-ben halt meg Nápolyban.

Matilde Serao munkássága igen sokrétű. Legtermékenyebb, legszerencsésebb időszaka 1880-tól 1905-ig tart. Ekkor írta az *Il paese di Cuccagna*-t, a *La ballerina*-t, a *Suor Giovanna della Groce*-t, a *Storia di due anime*-t. Novellái adják későbbi regényeinek magvát. Első személyben sohasem írt. „Non sono mai sembrata a me stessa un soggetto interessante, da inserire nelle mie prose di romanzo e di giornale” — vallja szerényen.

A naturalista művészet talaján született elbeszélései aprólékos tanulmányozást árulnak el. (*Terno secco, Scuola normale*). Gyermekek, nők, kistisztviselők, nyug-

díjasok, árusok szerepelnek elbeszéléseiben. Természetesen mindegyiket nápolyi környezetben helyezi el. Legszerencsésebb akkor, amikor a terno-játékos, vagy paradicsomárus, vagy a virágárussal kapcsolatban tár elének képet. Ilyen képek halmazát találjuk az *Il paese di Cuccagna*-ban. Színes regény ez a nápolyi nép életéből, tele genre-képekkel.

Egyik kortársa mondta Matilde Seraoról, hogy olyannak és úgy látta Nápolyt, amilyenek egy író sem ő előtte. Bár nem Nápolyban született, szokásait, érzelmeit illetően ízig-vérig nápolyi. Hisz magasra ívelő római pályafutása alatt is ugyanazokat a kistisztviselőket, kisembereket állítja elbeszélései középpontjába, akikhez Nápolyban a legközvetlenebb szálak fűzték. Vajon nem azt érzi-e az olvasó, amikor a *Telegrafi senza fili* című elbeszélést olvassa, hogy mennyire együtt érez az írónő a főszereplő szegény lánnyal, aki azért megy el minden reggel olyan korán a hivatalba, mert nincsen órájuk? Carducci elismeréssel szólt róla, amikor 1879-ben ezt írta: „una signora, che diventando autore, rimase donna”.

Matilde Serao a spontaneitás, a szeszély, a pillanatnak való teljes önátadás embere volt. Ezt a tulajdonságát azzal lehet magyarázni, hogy újságíró gyermeke volt, ő maga is az, munkatársa, alapítója újságoknak. Így vall magáról: „Dal primo giorno che ho scritto, io non ho mai voluto e saputo esser altro che un fedele e umile cronista della mia memoria. Mi sono affidata all'istinto e credo che non mi abbia ingannato”. A legnyíltabbszívű, legközlékenyebb korának írói között. Nem medítál, nem hallgatag, túlaradó expanzivitás jellemzi. Talán ezért is volt olyan sokáig újságírónő, mert ez a foglalkozás felelt meg legjobban természetének. Ezáltal nap mint nap maga mellett érezte kedves publikumát.

Szinte természetével homlokegyenest ellenkező dolgot művelt akkor, amikor nagyvilági témákhoz fordult és hűtlen lett a nápolyi kisemberekhez (*Gli amanti, Le amanti*). Valójában az egyszerű és megalázott, a legyőzött és kismizmizett emberélete az ő világa.

1884-ben Rómában a *Capitan Fracassa* szerkesztőjeként dolgozott, amikor megtudta a borzalmas hírt, hogy városában a kolera pusztít. Ekkor kezdi el írni az *Il ventre di Napoli* fejezeteit. A kolera leírása és az ezzel járó kiürítés adják a mű velejét. Itt szinte eggyé válik a nápolyiakkal.

Benedetto Croce a könyv előszavában ezt írja róla: „Mindazt, amit Matilde Serao megfigyelt a nápolyiak életmódjával és természetével kapcsolatban, 1884-ben, a rettenetes kolera évében írta le, akkor, amikor az legjobban dühöngött és amikor Umberto király Depretis miniszter kíséretében bepillantást nyerve a hatalmas nyomorba, a később híressé vált szavakban tört ki: „Bisogna sventrare Napoli!” (Nápolyt le kell bontani!). Ekkor írta Matilde Serao a cikksorozatot, melyet ezzel a címmel foglalt össze: *Il ventre di Napoli*.¹

„Azok a leírások, amelyek színes, vonzó képet festenek Nápolyról, a tenger-ről, az égről, a nápolyi naplementéről, a virágos dombokról, olyan embereknek szólnak, akik nem akarnak hallani szegénységről, nyomorról. A vezetőknél azonban, akikhez a rendőri jelentések befutnak, akik ismerik a halandóság és a bűnök százalékát, a börtönök jeleit, meg kell ismerniük Nápoly másik arcát is. A kormány mindenről tájékozott. Tudja, hogy mennyi hús, bor fogy el évente az országban, hány szerencsétlenül járt nő létezik, hány koldus alszik az utcán, akiket nem vesznek fel menhelyekre, hány nincstelen, hány kereskedő van; mennyit jövedelmez a fogyasztási adó, mennyit a lottó. Ha nem ismeri a kormány a másik oldalt,

¹ Benedetto Croce: *La letteratura della nuova Italia*. Bari, Laterza, 1915. III. k. 1063. l.

hát ki ismerje? És ha ön (Depretis miniszter!) nem az ország esze, aki mindent tud és mindenről gondoskodik, akkor miért miniszter?"²

Ilyen kemény és igazmondó szavakkal, semmit el nem hallgatva kezdi el Nápoly leírását Matilde Serao. Biztos benne, hogy az urak nem látták a Mercanti utcát, amely oly szűk, hogy kocsik nem is járnak be oda, a nagy házak pedig úgy elfogják a napot, hogy halotti szürke fény borítja a legragyogóbb napokon is. Vajon jártak-e ezek az urak a Vicaria-negyedben? Egyetlen tiszta utca található benne, az, amely a Dómhoz vezet. A házak dűledeznek. Sápadt, sovány emberek hajlékait rejtje ez a városrész, akik anyagi és erkölcsi fertő mélyén tengetik napjaikat. Pedig ez a nép természeténél fogva szereti a fehér házakat, dombokat, éneket, zenét vidámságot. Ezek között a szegény halálra szánt nápolyiak között járkál Matilde Serao. Házaikból kicsalogatja a vándorárúsokat, mosónőket, társasjátékárosokat. A gazdagoknak fogalmuk sincs arról, hogy segíti itt egyik szegény a másikat. Nagylelkűek az apátlan, anyátlan árvákkal, magukhoz veszik őket, mert egy gyerekkel több, vagy kevesebb, az már nem számít. „Egyetlen nő sem megy úgy el az utcán a bámszokó gyerekek mellett, hogy ha éppen eszik, kenyérből ne adjon nekik. Egyik szegény a másikat vagy egy darab kenyérral, vagy egy fej hagymával, egy kis olajjal, két fügevél segíti”.³

Nem elég lebontani Nápolyt, újra is kell építeni. És nem elég csak három-négy utcát lebontani. Majdnem minden ház nedves talajon épült. Az alsó lakások nyáron nyirkosak, a felsőkben pedig pokoli a hőség. A lépcsőházak szemégyűjtőhelyek. A kutak állati hulláktól szennyezettek. A szobákban legkevesebb négy ember lakik, tyúkokkal, galambokkal, leprás kutyákkal együtt. Az emberek a hálószobákban esznek, alszanak, főznek. Az alagsorok lakásait egyenesen börtönhöz lehetne hasonlítani.

A materiális és morális züllöttségnek csak úgy lehet véget vetni, ha a szegény nápolyi népnek visszaadják egészségét és öntudatát, ha megmutatják neki hogyan kell helyesen élni, ha tudomására hozzák, hogy valamennyien testvérek vagyunk és hogy őszintén szeretjük őket, meg akarjuk menteni. Ezért nem elég csak lebontani, fel is kell építeni az ő Nápolyukat.

A nápolyi munkások nagy része olyan lakást nem tud megfizetni, amelynek lakbére tizenöt líránál többre kerül. Van olyan, aki tíz, a másik csak öt lírát fizet. Néhány éve Capodimonte felé építettek munkásházakat amelyek ugyan tisztáknak, egészségeseseknek voltak mondhatók, de az áruk havonta harmincnégy líra volt. Így nem munkások laktak bennük, hanem tisztviselők, új házások és olyan polgárok özönlöttek el, akik márványlépcsőhöz ragaszkodtak.

Nápolyban legkevesebb keresetű emberek a nyomdászok. Talán sehol a világon nem kap egy nyomdász olyan kevés fizetést, mint Nápolyban. A szabók, kőművesek, cipészek hasonló sorsban élnek. Viszont itt készítik Olaszországban a legszebb cipőket, kesztyűket, bútorokat.

A nápolyi asszonyok tíz lírás bérért is elállnak szolgálónak, ebéd nélkül. Naponta negyvenszer is lemennek a lépcsőkön, a mély kutakból húzzák a vizet és miután a legkimerítőbb munkát végezték egész nap, étlen, szomjan, este vonszolják magukat haza. Sokszor ezek a harmincéves szolgálók ötvennek is kinéznek, hátuk meggörnyedt, hajuk kihullott, egy ruhát négy évig is hordanak. Negyvenéves

² Matilde Serao: *Il ventre di Napoli*. Firenze, Sansoni, 1940. 1066. 1.

³ Matilde Serao: *Il ventre di Napoli*. Firenze, Sansoni, 1940, 1103.

korokban többnyire tüdővészben, vészes vérszegénységben, vagy tüdőgyulladásban halnak meg. És hányat elvisz közülük a kolera!⁴

A nők elhanyagolják magukat. Ha férjhez mennek és gyerekeik lesznek, újra csak a sok munka, nyomorúság, verés, éhség vár rájuk. Az anyák a nagyobb gyermekekre bizzák a kisebbeket, mert dolgozni mennek, közben állandóan rettegnek, hogy elüti őket a kocsi, vagy tűz égeti meg, vagy valahonnan leesik gyermekük.

Mit csinál a szegény nápolyi, ha pénzre van szüksége.? Elmegy Donna Carmelához, az uzsoráshoz, vagy hitelbe vásárol ruhát Donna Raffaelánál. Uzsorások és hitelezők minden városnegyedben nagy számban találhatók.

Mi az, ami a nagy nyomorúságban felvidítja a nápolyi szegényeket? A lottó. Így ír erről a *Ventre di Napoli*-ban: „A nápolyi nép minden héten újra megálmodja boldogságát, hat napon át mind erősebb reményt táplálva, amely úgy felduzzad, hogy elhagyja a reális élet kereteit. A nagy álmoknak él hat napon át, hogy majd mindene meglesz, amitől most meg van fosztva: ragyogó, tiszta, egészséges lakása, ahol a nap a földre besüt, magas fehér ágy, fényes szublót, a mindennapi hús- és makaróni-adag, hozzá a napi egy liter bor, bölcső a gyereknek, szép fehérnemű az asszonynak, új kalap a férfiaknak. . Mindazt, amit az élet nem nyújtott és nem valószínű, hogy számára nyújtani fog, vasárnaptól a másik szombatig elképzeli. Erről beszél, terveket sző, amelyek már majdnem valósággá válnak”.⁵

Mélabút és nagyfokú könnyörületet hordoznak magukban e sorok. Különösen akkor érez velük, amikor visszasírja nevükben a régi Nápolyt. A nép szószólója akkor, amikor a nyomor és tudatlanság okozta szomorúságát leírja. De a kispolgárokkal is együtt érez bizonytalan helyzetükben. Egyedül az arisztokráciát ostorozza szégyenletes dekadenciájáért.

Guido Piovene Viaggio in Italia-jában a *La Campania* című fejezetben ezt írja Matilde Seraoról: „Matilde Serao helyesen látta a vicolo-k embereinek életét, amikor felfedezte, hogy ez a társadalom állandó segítségre szorul. Nem lehet házaikat anélkül lerombolni, hogy fel ne építsék azokat. Olyan az életük, hogy nem élhetnek modern, excentrikus paloták lakásaiban. Ezzel és nemcsak érzelmi momentumokkal lehet megmagyarázni, hogy a nápolyiak görcsösen ragaszkodnak sikátoraikhoz, amikor pedig azért lakoltatják ki őket, hogy új, modern házakba költöztessék be, inkább barakokban lagnak, ameddig csak lehet, visszautasítják az új házakat”.⁶

A melegszívű író együtt szenved a szegény „basso” embereivel. Nagy érdeme, hogy megértette az akkori Nápoly egyszerű embereinek lelki rezdüléseit. Nagyobb érdeme azonban, hogy megértette mint ember, megértette mint nő, a sokat szenvedett, nincstelen nápolyi asszonyokat, lányokat, de nem csupán együtt érzett velük, hanem értük bátran kiállt, kemény és igazmondó szavakkal védelmébe vette őket.

2.

Giuseppe Marotta 1902. április 5-én született Nápolyban. Apját korán elvesztette. A sovány, élénk fantáziájú gyermek csonttuberkulózisban szenvedett. Úgy érezte, hogy ezért nem fogja a felnőttkort megérni. Anyja, akire immár az egész család gondja hárult, mint szolgáló, csak napi egy lírát keresett. Esténként fáradtan

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Guido Piovene: *Viaggio in Italia*, Milano, Mondadori, 1962. 336. l.

tért haza három gyermekéhez. Marotta jól-rosszul végezve iskoláit, abbahagyta a tanulást és az első világháborúban, amikor olyan kevés férfi maradt otthon, beállt gázleolvasónak. Így alkalmá nyílt bepillantást nyerni a pincelyukak mélyébe, paloták belsejébe. Nápoly szegény-negyede, a „Pallonetto” szomorú képet tárt elé. „A piszkos, vakolat nélküli lépcsőkön gyerekek nyüzsögnek, gomboznak, rongylabdával és pörgettyűvel játszanak”.⁷ Ugyanez a városrész bővelkedik halüzetekben is, ahol az eladók kasszái dagadnak a bankjegyektől. Nem csoda, hisz egyikük, Don Carmine pl. egy szelet halhoz vizet is mér bőven. „Ha mertem volna, de szívesen felemeltem volna a gázfogyasztási számláját” — írja egyik elbeszélésében. „De hát a háború nem mindenkit egyformán sújtott.”⁸

Hogy betegségéből felgyógyuljon, levegőre és sok napfényre lett volna szüksége, ahelyett, hogy a szűk utcákat járta reggeltől estig. De fő, hogy állásban volt! Hét évig végezte ezt a fárasztó munkát. Éjszakánként irogatott. Anyja sajnálkozva nézte beteg fiát, úgy érezte, hogy ilyen zavaros, háborús időkben csak az örültek mernek irodalommal foglalkozni. Hisz írásból nem lehet megélni!⁹

Első két elbeszélése, amelyet a *Tribuna illustrata* és a *Noi e il mondo* folyóirat közölt, hozta számára az első, szellemi munkával keresett honoráriumot. Otthagyja Nápolyt és felül a milánói vonatra, hogy majd ott újságírással foglalkozzék. Mondadori kiadóhivatalában először „mindenes”, majd munkatárs lesz. Havi fizetése négyszáz líra volt. Alბérletben lakott egy nagyon szegény családnál. Fekvőhelye egy priccs volt, íróasztala két egymásra helyezett bőrönd a konyhában.

1928-ban megnősül. Újabb nyomorúságos évek következnek. Elveszti állását, mert „méltatlan az újságírói hivatásra”. Ugyanis napvilágra kerül egy a szabadságot dicsőítő írása. Családját vidékre küldi, ő maga pedig bujkál. Hogy két gyermekét el tudja tartani, mindent elad lakásukból. Mint gépiró, majd színházi szerkesztőként vészelt át a háború előtti nehéz éveket. A nyomorúságos évek ellenére, az utolsó harminc év egyik legszerencsésebb emberének érzi magát. Most lépett abba a korba, amikor az ember megcsinálja életéről a bevétel-kiadás rovatot. Mit is hagyna gyermekeire, ha most meghalna? Peppinora egy 1937-ben tett rapalloi kirándulást, Luigira 1929-ből egy Pármában látott felhőt, ami kínai pagodára hasonlítot. „Mindenekelőtt a bevételhez írandó, hogy élünk és hogy vége a háborúnak. De ki adja vissza a háborúban elvesztett éveket?”¹⁰

1947-ben újra Nápolyban találjuk. „Miért jöttem vissza Nápolyba? Mert Milánóban mindenem megvolt. Itt telepszem le, ahol nem volt soha semmim. A kövek, az emberek miatt jöttem ide. Amikor közöttük bolyongok, ezer történet kér bebocsátást fantáziámba. Mikor aztán befogadok egyet közülük, mindent beleadok, nem kímélve önmagamat.”¹¹ Így vallotta ezt Marotta egy kis nápolyi kávézóban. Általában lassan ejtett ki minden szót, mintha először mindegyiket meg akarná ízlelni. „Ez az egész város az én otthonom, ezeknek a sikátoroknak a levegőjét kell beszívnom ahhoz, hogy érezzem az életet. Sajnos, az ifjúságomat a ködös Lombardiában hagytam.”¹²

Tehát húsz év múlva, 1947-ben újra Nápolyban van. És városa azonnal írásra buzdítja. Nem igényli, hogy csak a jó, vagy csak a rossz Nápolyt mutassa be, mert

⁷ Giuseppe Marotta: San Gennaro non dice mai di no. Milano, Bompiani, 1964. 170. l.

⁸ Uo.

⁹ Giuseppe Marotta: A Milano non fa freddo, Milano, Bompiani, 1964. 13. l.

¹⁰ Uo.

¹¹ Grazia, Mondadori, 1960. július 10.

¹² Uo.

úgy érzi, mintha akkor gitárjának egy húrján játszana. Az ezerarcú Nápolyt akarja visszatükrözni.¹³

Minden megváltozott húsz év alatt, csak a fájdalom maradt a régi. A Toledo-utca olyan mint régen, koldusokból van kirakva. „Ők találják ki Nápolyt, Victor Hugo-i erővel. Egy részük járkál, rongyokban, sírva, másik részük álldogál, mint megannyi márványszoborcsoport, köztük egész családok. A nyomorúság szobrai ők.”¹⁴

Mások a fekete piac könnyen szerethető gazdagságát hajhásszák. Nápoly mindig elad, akkor is, ha nem vesz senki semmit. Kevesebb mint egy kilométernyi úton negyvenhat cigarettáruccsal találkozik. Mentséget talál a nápolyi „scugnizzi”-k, utcagyerekek számára is, akik a járóelőket kizsebelik. „Nem érzéketlenek ők, hisz még lelkiismeretfurdalást is éreznek”. És már otthon is érzi magát Marotta, a következő eset láttán: „Forcella szívében történt. Kis vöröshajú emberke jajveszékelt az utcán, hogy ellopták a töltőtollát. Sirt keservesen. Ilyen látványos fájdalomnak meg is volt a hatása. Körülötte állt egy csomó habozó tolvaj, akik közül egyik megkérdezte tőle, szebbnél szebb töltőtollakat mutatva neki: ez volt? Már egy órája kérdezem ki vesztette el. A kis ember kiválasztotta egy pillanat alatt nyilván a legjobbat, a rablók pedig eliszkoltak újabb jól kitömött zsebek reményében”.¹⁵ Ilyen és ehhez hasonló képeket százával nyújt Nápoly, amelyek mellett nem megy el Marotta érzéketlenül. *San Gennaro non dice mai di no* című munkájában gyengédséggel és humorral sorakoztatja fel a türelmesen szenvedő, örökké váró, de soha el nem keseredő nápolyi ember típusát.

A rongyos, nyomorúságos, ugyanakkor ragyogó Nápolyról ír mesterművében a *L'oro di Napoli*-ban. Olyan ez a könyv, — bár minden fejezet más történet, — mintha egyetlen elbeszélés lenne. Az író életének visszacsengését érezzük akkor is, amikor harmadik személyben, nem magáról beszél. Itt élt, itt nélkülözött, bárki is legyen a történet szereplője, saját múltjára emlékezik.

„Sok éven át távol éltem városomtól — írja a bevezetésben, — mert azt hittem, hogy északon jobban tudok érvényesülni írói pályámon, de Nápoly, az ifjúságom, az emberek, az emlékek visszahívtak, a sikátorok lakóinak gyengéd, de parancsoló hangján: jobban mondva tudatták velem, hogy ők nem váltak el tőlem soha, én pedig mindenhova magammal vittem őket. A tenger, a szűk utcák, ifjúságom szereplői diktálták könyvemet.”¹⁶

Végtelen ragaszkodását nem titkolja az egyszerű nápolyi néppel szemben: „Szeretem a szűk utcák embereit, mert itt születtem, szeretem városom szegényeit. Minden bajukban egyet értek velük, barátjuk vagyok. Azért mondom ezt, mert ismerem őket.” A *L'oro di Napoli* tragikus és tragikomikus történetek láncolata. Egy nápolyi kocsis, Don Raffaele, vagy Vito Scarano borbély a Stella-negyedből, a hétéves kis Antonio, aki az öreg bolond gróf háziúrral kártyázik, vagy a pék hűtlen felesége Sofia Pugliese, mind megannyi szegény, furfangos alak, akiket Marotta olyan rokonszenvvel rajzol, hogy ezzel a könyvével éri el legnagyobb sikerét. Ritka szerencse, hogy mind a kritika, mind a közönség páratlan tetszéssel fogadta. (Nálunk is bemutatták a könyv négy elbeszéléséből készült „Nápoly aranya” című filmet).

¹³ Giuseppe Marotta: *San Gennaro non dice mai di no*. Milano, Bompiani, 1964. 7. l.

¹⁴ Uo. 21. l.

¹⁵ Uo. 28. l.

¹⁶ Giuseppe Marotta: *L'oro di Napoli*. Milano, Bompiani, 1964. 5. l.

Az írónak minden elbeszélés megírása hatalmas munkába került. Nem szerette a közhelyeket, a fölösleges jelzőket, kereste a megfelelő szót. Amikor ebéd utáni pihenőjét írással felváltotta, feleségének Pia Montecucconak felolvasta amit aznap írt. Könyveinek sok latolgatás után adta a címet. A szerkesztőségbe hibátlanul, javításmentesen küldte a sajátmaga gépelte kéziratokat, amikor meggyőződött arról, hogy a szöveg nem szorul javításra. Pontos, lelkiismeretes ember volt.

1949-ben Milánóban jelent meg az *A Milano non fa freddo* című munkája. Az 1927-es évekre emlékezik ebben vissza, a keserves nélkülözésekre. Fiatal írók gyűltek össze „cenaculum”-ra, ahol mindegyik felolvasott egy részt saját művéből. Ebben az időben szerzeteseknél lakott, akik este kilenc óra után nem engedték be a kolostorba. A metsző hidegben kénytelen volt sokszor egy parkban padon aludni, de nem érezte a hideget, mert „Milánóban nincs hideg”. A könyv utolsó fejezete búcsú. Búcsú a világtól, egy elképzelt gyónás után. Most már minden bűne erénynek látszik. Nehéz itt hagynia a Földet, nem érzi magát rajta idegennek. Annyira szerette az öreg Földet, az utcákat, a fákat, a tengert, a hegyeket. Még szinte csak most tanult járni, egyet lépett, egyet esett. Az anyja karja szinte végtelennek tűnt, az apja szakálla mint az erdő.¹⁷ Elköszön az Arnó folyótól, a Fontana di Trevitól, az Etna hegytől, a genovai mólótól, kérve, hogy ne felejtsek el. Azt kívánja végül, ha meghal, tegyenek a mellére írótollat, mert halála után is dolgozni szeretne.

A *Gli alunni del sole* a L'oro di Napoli ragyogó visszacsengése. Debbiase varga, Fascione szénégető, Pagliarulo a borbély, Cadamartori a gyümölcsárus ülik körül és hallgatják Federico Sorice pedellus elbeszélését, aki a maga módján mesél Jupiter kalandjairól, Vénusz győzelméről, Merkúr csalárdságáról. Az istenek történetei vidám keverékben szövődnek egybe a nápolyi Don Rosario Nepeta, Don Alfredo Tescione történeteivel. A tréfás mesélő, aki nem más, mint maga Giuseppe Marotta, tanítványaival együtt kertek palánkján, utcákon, vagy elhagyott terek kútjainál, vagy Santa Lucia egy kiskocsmájában összeül és tanítja, szórakoztatja szegény barátait, akiket a „nap tanítványai”-nak nevez.

Marotta ebben is olyanoknak látja Pizzofalcone, Pallonetto lakóit, amelyen a valóságban. „Egy szegény negyed egyszerű emberei, akik lent vannak, mert senki sem törődik azzal, hogy anyagilag jobb helyzetbe kerüljenek, de akiknek akkor is megvan a véleményük a tisztaságról, ha ők maguk rongyosak és piszkosnak tűnnek.”

„A sikátorokban és nem fényes palotákban lakni kényelmetlen és egészségtelen, de vannak ennek is előnyei. Ingyen jut az ember naspolyához. Ki mondana le az ilyen módon szerzett gyümölcsről, amelyet az ember különben kilónként ezer líráért vesz?”¹⁸ Marotta pontosan a Pallonetto lakóit választotta ki arra a célra, hogy újságot olvasson a népnek. Az egész negyedben egy újságtulajdonos van, ti. ő maga.

A Pallonetto ismert alakjai: Don Fulvio Cardillo a „holdárus”, Giulia Capezuto a szerelő özvegye és tizenötezer líra tulajdonosa, Don Leopoldo Inzezza, akit kesztyűkészítő felesége tart el, Armanduccio Galeota a gyermekbénulásos, a halász fia, végül Don Vito Cacace az éjjeliőr, az újság felolvasója (Marotta).

Marotta 1958-ban *Don Vito Cacace mesél* cím alatt kezdte publikálni a Pallonetto-elbeszéléseket. Hatalmas sikere volt. A kritika, mely nehezen bocsátotta meg neki, hogy újságíró volt, most kezdi elismerni írásainak tisztaságát. Mikor az első elbeszélések megjelentek, Emilio Cecchi a kritikus hízelgően nyilatkozott Marotta írásairól.

¹⁷ Giuseppe Marotta: *A Milano non fa freddo*. Milano, Bompiani, 1964. 229. l.

¹⁸ Giuseppe Marotta: *Il teatrino del Pallonetto*. Milano, Bompiani, 1964. 63. l.

Az *Il teatrino del Pallonetto* utolsó fejezete „Elmegyünk” címmel 1963. szeptember 17-én jelent meg. Kevéssel utána, 1963. október 12-ének szürke reggelén, Giuseppe Marotta utoljára hagyta el Monte di Dio-i házát. A nápolyiak százai követték a Pizzofalcone lejtőin haladó menetet. Legtöbbje egyszerű ember volt: utcai árusok, csempészek, halászok a Pallonetto-negyedből. Ekkor ment el örökre: Don Vito Cacace, azaz Giuseppe Marotta, a „nap tanítványai”-nak, a nápolyi szegények mesélője, aki mindenütt arany csillogását látta ott is, ahol mi csak port és szürkéséget látunk.

3.

Eduardo De Filippo 1900-ban született ismert nápolyi színészcsaládból. Családjuk három színészt adott a színpadnak. A jól ismert Peppinot, a néhány évvel ezelőtt elhunyt Titinát és Filippot. Köztük Filippo a legtehetségesebb.

Első szerepként Filippo kis kínait alakított a „Gésa” című darabban. Tizenégyéves korában Enrico Altieri komikus színtársulatánál már tekintélyes szerephez jut az *Orfeo* színházban. Amint a színházzal való kapcsolata erősödik, úgy nyíladozik értelme is és mind fogékonyabb lesz a társadalmi problémák iránt. Felfigyel az emberi gyengeségekre, az emberek nyomorára. „Sajátmaga ír magának monológot, kitalálja saját számát. Az így szerzett tapasztalatok körforgása közepette gyökeréig megismeri az emberi természetet, annak rejtett hibáit, titkos bánatát, apró törekvéseit . . . elnyomott vágyait, őszinte örömeit, mindennapi szenvedéseit”¹⁹

A húszas években szaval, táncol, énekel. Különféle színtársulatoknál játszik mindaddig, míg 1930-ban testvéreivel Peppinoval és Titinával színtársulatot alakít „I De Filippo” néven. Darabjait legtöbbször ő maga írja és rendezi, a főszerepeket rendszerint ő játssza. Témái, alakjai egyszerű emberek, a kispolgárság közül valók. Gondjaikat, mindennapi problémáikat jellegzetes délolasz temperamentummal ábrázolja. Műfaja a melodráma, a satíra és bohózat keveréke. Társulatának testvérein kívül Pietro Carloni, Tina Pica, Agostino Salvietti, Dolores Palumbo a tagjai.

Eduardo De Filippo darabjait kesernyés humora szövi át. Kifigurázza azt a társadalmat, amely számára a pénz minden, amelyben az emberi méltóságot, magukat az érzelmeket is ugyanúgy meg lehet pénzen vásárolni, mint bármi más árut. A komikus és tragikus elemek összeegyeztetését mindig az emberi természet figyelembevételével végzi. Úgyes kézzel keresi ki a nápolyiak közül a pénzsóvár, féltékeny, különc embereket.

Első színdarabját (Karácsony Cupielloéknál) 1920-ban írta. Ezután még majdnem harmincat szerzett, amelyek nagy része nemzetközi színpadokon sikert aratott. Többet közülük filmen is feldolgoztak. Lucio D’Ambranak tett nyilatkozatában azt vallja, hogy vidám színházuk sikere főleg abból ered, hogy „levetették testvéreivel együtt a régi komikus szokásokat, hogy ők maguk varrjanak új ruhákat, sajátmaguk írják komédiáikat.”²⁰

A család nála szent és sérthetetlen. „A családra De Filippo alakjai úgy tekintenek, mint végső menedékre, amelyen kívül a társadalom szövevénye bomladozik, rajta kívül csak a kaosz és abszolút kétség van” – mondja Croce.²¹ Mert milyen intéz-

¹⁹ Gennaro Magliulo: *Eduardo De Filippo*. Bologna, Cappelli, 1959. 19. l.

²⁰ Uo. 36. l.

²¹ Luciano Codignola: Előszó *Eduardo De Filippo* Sanitai komédiájához. Torino, Einaudi, 1964. 21. l.

mény is védi meg a bajbajutott embert a tőkés társadalomban? Ennek foszladozó voltát, hanyatlását, a családi problémákon keresztül, mint tükörben láttatja velünk De Filippo.

Legsikerültebb alkotása, az 1962-ben nálunk is bemutatott *Sanitai komédia*. Szereplői kisemberek, akiknek küzdelmes élete egészen furcsa körülmények között bonyolódik. Főhőse a nemeslelkű volt banditavezér, Antonio Barracano, Sanita negyed előljárója, aki Nápoly e kerületének megjavítását tűzi ki céljául. Mekkora tekintélyre tett szert azáltal, hogy a legelkeseredettebb ellenségeket is képes kibékíteni! Barátai, családtagjai, körülötte mint megannyi testőr, szolga, lesik a gondolatát.

Egy napon Rafiluccio Santaniello a pék fia kéri segítségét. Anyja meghalt, apja pedig kidobta gyermeket váró leendő feleségével együtt. Ezért meg akarja ölni apját. Az éhségtől már teljesen legyengültek. Don Antonio rábeszélése, hogy Arturo az apa fogadja be őket, sikertelennek bizonyul. „Nem ismerlek el fiamnak többé. Keress magadnak munkát más péküzletben, mától fogva be ne tedd a lábad hozzám.”²² Antonio utolsó kísérletre határozza el magát. Elmegy az apához, hogy fia terveit felfedje előtte. Az apa nagykéssel halálra sebszi a jószándékú Don Antoniot, elutasítva őt azzal, hogy ez az ő privát ügye.

Ezt a jelenetet Don Antonio meséli el a harmadik felvonás elején, amint legjobb barátjával, Fabio orvossal beszélget. Haldokolva még gyilkosát is meg akarja menteni, nehogy a vérbosszú miatt három fia veszedelembé kerüljön. Kéri az orvost, hogy halálát szivbaj okozta halálnak tüntesse fel. Kis búcsúünnepséget rendeztet annak ürügyén, hogy Fabio, az orvos másnap Amerikába utazik. Még egy levelet is diktál Fabionak, amellyel őt amerikai bandita barátai pártfogásába ajánlja, hogy békés, nyugodt öregkora legyen. Miután mindent elrendez, a meghívott vendégsereg vacsorához lát, köztük Arturo pék is.

Fabio meg is írná a hamis bizonyítványt barátja haláláról, de látva a meghívottak közönyét és hálátlanságát, ezekkel a szavakkal leplezi le Arturot: „Csukott szemmel jártál, bedugtad füleidet és úgy éltél, mintha csak te lettél volna egyedül a világon. Ha valami baj történik, mosod kezeidet. De ez az ügy most rád tartozik. Ezt is csukott szemmel csináltad, most nyitott szemekkel kell elintézned.”²³

Don Antonio, az egykori banditavezér, akit mi a darabban már Sanita kerület előljárójaként ismerünk meg, bár felvillant múltjából egy gyilkosságot is, majd az is kiderül, hogy harmincöt éven át volt Amerikában gengszter, rokonszenves figura, a „tudatlanok pártfogója”.

„Tengernyi ember van, — mondja, — akinek segítségre, pártfogásra van szüksége. Egy ember magában mit tehet? Nem mondom, hogy harmincöt év alatt végzett munkám haszontalan volt. Egy láncot húztam rövidebbre, amely annyi szemmel szaporodhatott volna.”²⁴

Don Antonio az emberszeretet remek megtestesítője. Alakját De Filippo művészi, utólréhetetlen realizmussal ecseteli, a tőle megszokott könnyedséggel; ötletességgel, amiért is méltó hely illeti meg ezt a komédiát a nagy olasz klasszikus komédiák között.

Filumena Marturano a magyar színpadokról is ismert másik drámája. A történet De Filippo kedvenc területén, polgári család légkörében játszódik le. „Szép és

²² Eduardo De Filippo: *Sanitai komédia*. Torino, Einaudi, 1964. 87. l.

²³ Uo. 120. l.

²⁴ Uo. 122. l.

szomorú komédia” — mondja róla Gennaro Magliulo. „Rettentő emberi, a realizmus ragyogó légkörében, amely jelentős állomás az olasz színház történetében.”²⁵

Filumena, ez a kétes erkölcsű, de furfangos észjárású idősödő asszony huszonöt évig élt együtt egy férfivel, aki al akarja őt kergetni, mert egy nála fiatalabb nőt szándékozik feleségül venni. Filumena elhitei élettársával, hogy három fia közül egyik az övé. Nem saját érdekében teszi ezt, hanem gyermekei miatt. Domenico erre szándékát megváltoztatva lemond a fiatal lánnyal való házasságról és feleségül veszi Filumenát.

Ötletekben gazdag vígjáték, amely a tradicionális komikus színház fogásait új, szellemes fordulatokkal párosítja, a *Vannak még kísértetek*.

Egy palotáról mindenki azt hiszi, hogy szellemek tanyáznak benne. Ezért senki se meri bérbevenni. A tulajdonos egy tönkrement kisvállalkozónak felajánlja a palota egyik emeletét, remélve, hogy sikerül vele elhítenni, hogy nincsenek a házban kísértetek. A vállalkozó beköltözik. A tolvaj kapus szívesen venné, ha az új lakó elhinné a kísértetmesét. A kísértet nem más, mint az új lakó feleségének az udvarlója. Férje inkább elhiszi a kísérteteket, minthogy megtudja a valóságot. Kísértetnek néz egy látogató családot is. Egy idő múlva felesége udvarlója visszatér családjához. Miután így elmaradnak a házához hozott ajándékok, újra ráveszi a „kísértetet”, hogy járjon feleségéhez. Az pénzzel segíti ki a bajbajutott férjet és többé nem tér vissza. A férj, miután ilyen jól bevált a „kísértetjárás”, új kísértetet remél.

Ennek a darabnak hősei is jellegzetes délolasz temperamentummal rajzolt figurák, akik nápolyi tájszólást beszélnek.

De Filippo mindig vigyáz arra, hogy ne sértse meg az emberi méltóságot. Morálja realista morál, amely tiszteli a szerelem érzését, a barátságot, a családi kapcsolatot.

Pirandelloval éveken át együtt dolgozott. Annak 1936-ban bekövetkezett halála mélységes nyomot hagyott lelkében. Ha mást nem is, néhány jól eljátszott szerepet köszönhetett Pirandellónak. Nagy sikert aratott a nálunk is bemutatott Liolában.

Jelenleg a nápolyi San Ferdinando színházban dolgozik a Goldoniéhoz és Pirandelloéhoz hasonló szerzői és színházi sikereket aratva, amiben nagy része van annak, hogy igen szoros kapcsolatot tart közönségével.

Eduardo De Filippo 1932-ben lépett először filmfelvevő elé, majd 1939 óta filmeket is rendez. Saját alkotásaiban rendszerint író, rendező, főszereplő egyszemélyben. Legkiemelkedőbb filmjei *A milliomos Nápoly*, *Filumena házassága*, *Férj és feleség*, *Férjhez való lányok*, *Nápolyiak Milánóban*, *Vannak még kísértetek*.

4.

„Miért kopogtatnak az én ajtómon, ha írók keresnek? Én nem vagyok senki. Az írók Rómában és Milánóban vannak, irodalmi szalonokba járnak. Én egyszerű nápolyi ember vagyok és abban élem ki magam, hogy a tengerben gyönyörködöm. Állami tisztviselő vagyok, akinek pontos napirendi beosztása van.”²⁶ Így nyilatkozott nemrégiben **Domenico Rea**. Kortársai a modern olasz irodalom „ragazzo terribile”-jének nevezik. A háború utáni elbeszélő irodalom felfedezettje, a *Spaccanapoli*, a *Quel che vide Cummeo*, az *Una vampata di rossore* szerzője.

²⁵ Gennaro Magliulo: Eduardo De Filippo. Bologna, Cappelli, 1959, 64. l.

²⁶ Grazia, Milano, Mondadori, 1960. augusztus 21.

Önerejéből jutott oda, ahol most van, anélkül, hogy ilyen, vagy olyan iskolának behódolt volna. Semilyen irányhoz nem tartozik.

Élete útját szerencse kísérte, mert soha nem volt szüksége arra, hogy kilincseljen, az ajtók kinyíltak előtte, a legvadabb kritikuskokat is megszelídítette. Szinte fáradság nélkül jutott el oda, ahová mások évek alatt jutnak.

Domenico Rea 1921. szeptember 8-án született Nápolyban. Irodalmi szenvedélye már diákkorában kiütközött. 1944-ben Salernóban tanítói oklevelet szerzett. Ugyenebben az évben szerény, de biztos fizetéses állami tisztviselő lett. Jelenleg a Képtárak Főintendánsi Hivatalában dolgozik a Vomero domb oldalán, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik az egész Nápolyra. A Posillipon lakik feleségével és kislányával.

Írói pályáján Francesco Flora indította el 1946-ban, amikor az Alba de Céspedes által szerkesztett Mercurio folyóiratban Rea *La figlia di Casimiro Clarus* című elbeszélését publikációra ajánlotta.

Ezután ő is, mint Giuseppe Marotta és annyi más fiatal költő és író Milánóba ment, hogy „érvényesüljön”. Itt hamarosan barátokra és olvasóközönségre tett szert. Maga olvasta fel a *Le formicole rosse* című komédiáját és más elbeszéléseit. Milánó szívesen fogadta az elbeszélőt.

Első könyve megírására Mondadori kiadó bátorította, *Spaccanapoli* volt a címe. Sokan azt hitték, hogy ezt a címet Rea találta ki, holott a cím Nápoly egy azonos nevű szűk, hosszú, forgalmas utcájának a nevét fedi. A könyv nyolc elbeszélésből áll. (Közöttük található a *La figlia di Casimiro Clarus* is.)

Milánói sikerét kihasználva, ott letelepedhetett volna, de elfogta a vágy Nápoly iránt. És vissza se nézve Milánóra, hazatért az ő Nápolyába.

Mindazt amit elmond Domenico Rea, igyekszik a való életből meríteni, a valóság hosszas, türelmes megfigyelése alapján. Célja azonban nem mindig sikerül. Ha pedig nem Nápolyról, Noceráról beszél, ahol gyermekkorát töltötte. Azt szokta mondani, hogy ha Nocerára gondol, most is érzi a paradicsom szagát. (Nocera a paradicsomfeldolgozó konzervipar központja.)

Főleg fiúk, gyermekek szerepelnek elbeszéléseiben, akiknek gondolkodásmódját ügyesen adja vissza. Közvetlenségével képes lelkük legelrejtettebb zugába is behatolni. Íme a *Mazza e panelle* című elbeszélés remek példája ennek.

Egyszer gyermekkorában a következő eset történt vele. Apja haragja elől elszökött hazulról. Az éhség azonban hazahajtotta. Míg bandukolt hazafelé, elképzelte, hogy ebédnél üresen maradt helye az asztalnál. Amint házukhoz közeledett, a nagy csend megingatta benne azt a reményt, hogy anyja tárt karokkal várja és siratja elvesztett fiát. Kihúzta parittyáját a nadrágszíj alól és kis kövecskéket hajítva az üvegre, várta, hogy valaki leszól hozzá, de hiába. Csendes volt az utca, már úgy látszik mindenki ebéd utáni pihenőre tért. Társai is elkezdtek már a délutáni játékot. Boboli, a bandavezér így szólt: Nicola, én elintézem neked, hogy vacsorázz. Űgyes csellel kihívjuk apádat, te pedig közben besurranasz. Miután ezt mondta, a többiekkel együtt elkezdett kiabálni: Don Carmello, a fia bánatában a kútba akarja magát fojtani, már a peremén áll és ezt mondja: Látjátok, mire visz rá az apám?

A keserves kiabálásra apja abbahagyva ebéd utáni pihenését, úgy ahogy volt, csikos hálóruhájában, pálcával a kezében lement az utcára és megmutatta apai tekintélyét.²⁷

A fenti elbeszélés a *Spaccanapoli* című kötetben található.

²⁷ Uo.

: „Egyes jónévű nápolyi írók — mondja Luigi Russo — abba a hibába esnek, hogy csak a hangos, vidám, elégedett Nápolyt mutatják be írásaikban, eltakarván annak a másik, reális arcát. Azaz a hatásról írnak és nem az okokról, ahol a színek alatt nyomorúság rejtőzik.”²⁸

A *Két Nápoly* című művében ezzel a hamis beállítással foglalkozik. Úgy érzi, az a feladata, hogy azt az igazi Nápolyt láttassa az olvasóval, amelyben minden baj forrása a nyomorúság. A legendás, az irodalom által idealizált Nápolyal szemben áll a hétköznapi, a megoldatlan problémák Nápolya. Mekkora az ellentét az új városrészek, mint pl. a Foria és a „basso” lakónegyed között. Ez utóbbi a „szellem nyílt zónája”, amelynek kínai falait a másik Nápoly emelte, mintegy „magára hagyva emezt, nyomorúságába burkolva”. Rea számára ez utóbbi az igazi Nápoly. Ő is a sikátorokból indult el. Akkor nem választhatott a két Nápoly között, most az utóbbi mellett dönt.

Domenico Rea írói mivoltát a kultúra iránti hatalmas szenvedélyével lehet jellemezni. Ez azonban nem elég ahhoz, hogy helyét a nagy írók között jelöljük ki. Hiányzik belőle a küzdeni akarás. Éppen ezt veti szemére M. Alicata, a *Ritratto di maggio* című novella elolvasása után. Ezt mondja róla: „A legújabb irodalmi nemzedék szerencsés írója. A *Ritratto di maggio*-nak is, mint annyi elbeszélésének legnagyobb érdeme, hogy a gyermekvilágba, az igazi, reális gyermekvilágba hatol be. Rea tudja, hogy a gyermek, a gyermekkor nem magáért és magában létezik, — mint azt már fél évszázada hirdetik egyes dekadens írók, — de már ők is konkrét emberek, akik osztályokhoz tartoznak, amelyek egymással harcban állnak. A gyermekek is társadalmi osztályok szerint tagozódnak, mert más dolog gyáros fiának lenni és más falusi napszámos gyermekének lenni. Sajnos az a tény, hogy ugyanazon iskola egy padjában ülnek, nem semmisíti meg, sőt kiélezi az osztályharcot. Ilyen körülmények között akarja ábrázolni a délolasz kisváros elemi iskoláját Domenico Rea. Merész és nemes szándék és a nemes szándékot akkor is alá kell húznunk, ha a „*Ritratto di maggio*”-ban ez csak részben sikerült. Miért? Mert engedi, hogy sorai közé beszűrődjék helyenkint a megadás, a lemondás, fatalizmus. Mert ki hiszi azt, hogy az ember sorsa, akár egy csoporté előre meghatározott? Az osztályharcból kiindulva, Rea az életet sötétén, a megalkuvó szemével nézi, ahol gazdagok és szegények léteznek, de nincs arra remény, hogy a szegények a gazdagok ellen harcoljanak. Így a gyermekeket is ebben a megvilágításban látja. Közöttük a szegényeket eltompítja a szűkölködés és a kilátástalanság.

Színes környezettanulmányainak, a gyermekvilágból vett képeinek, elbeszéléseinek legfőbb hiányossága, hogy nem dialektikusan, hanem az elszigeteltség tükrében nézi a dolgokat. Írói mivoltának kiteljesedését majd akkor várhatjuk tőle, ha nem fél a harctól és nem fél szembenézni a valósággal.”²⁹

TIMÁR LAJOSNÉ

²⁸ Luigi Russo: *I narratori*. Messina—Milano. Giuseppe Principato, 1958. 467. l.

²⁹ Mario Alicata: *Rinascita*. 1953. évf. 5. szám, 323. l.

Signora Lajos Timár

QUATTRO NARRATORI NAPOLETANI

L'autrice cerca di cogliere i tratti più caratteristici di quattro narratori napoletani. Matilde Serao, osservatrice viva che scorge nelle anime semplici napoletane la tristezza faticosa del vivere è la più genuina seguace del verismo provinciale. Al mondo cencioso e luminoso insieme dei vicoli s'ispira Giuseppe Marotta, che riesce a renderci familiari le più ardite astrazioni accostandole alla realtà. Vediamo una nuova interpretazione di Napoli nelle opere del terzo scrittore: Domenico Rea, conoscitore dei ragazzi, che non sa però darci il vero volto di Napoli, perchè la sua gente non lotta come quella di Marotta, ma si rassegna a una sorte invariabile. Il teatro dialettale ha raggiunto un posto ragguardevole coll'opera di Eduardo De Filippo. Ascoltando i moti dell'animo egli crea un punto d'incontro tra il comico e il tragico, rispettando nello stesso tempo la natura e la personalità degli uomini.

I quattro narratori seguendo vie diverse, riescono più o meno a penetrare nel carattere napoletano. Affrontando il problema urgente dei quartieri poveri — per quanto siano i loro mezzi ben diversi — sono tutti legati dallo stesso vero e sincero amore per Napoli.